

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВСТАНОВЛЕННЯ ОЗНАК ПОСЛУГИ ЯК ОБ'ЄКТА ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

Статтю присвячено дослідженню правової природи поняття “послуга”. Правова регламентація послуги у чинному законодавстві відсутня, що негативно впливає на правовий механізм її надання. Проаналізовано існуючі у правовій науці погляди щодо встановлення ознак послуги. Встановлено, що послугу розглянуто у двох площинах – економічній і правовій.

Ключові слова: послуга, надання послуг, уречевлений результат.

I. Вступ

Головною закономірністю економіки, що розвивається, є швидкий розвиток сфери послуг, який включає широке коло видів діяльності, спрямованих на задоволення особистих потреб населення й виробництва, а також потреб суспільства у цілому: від торгівлі, транспорту та фінансування до страхування, посередництва та консультування, яке характеризується стрімким розвитком та інноваційною спрямованістю.

Стрімке збільшення різновиду послуг в економіці України привело до необхідності формування механізму цивільно-правового регулювання відносин із надання послуг. Як справедливо зазначає В.В. Луць, результати господарської діяльності та підприємництва зазвичай реалізуються на ринку товарів і послуг на договірних засадах, зростає, як правило, роль цивільно-правового договору як правової форми опосередкування, що є найбільш доцільною й адекватною вільним ринковим відносинам [19, с. 432].

Саме договірні відносини істотно преважують у забезпеченні нормальної життєдіяльності осіб, зокрема, фізичних осіб – підприємців та юридичних осіб (зокрема, суб'єктів підприємництва) як суб'єктів цивільного обороту, а виконання зобов'язань за договорами впроваджує норми зобов'язального права, надає можливість перевірити їх життєздатність, визначити ефективність правозастосування, можливі прогалини і недоліки в правовому регулюванні [2, с. 16].

Зростаюча потреба учасників цивільного обороту в належному законодавчому регулюванні договірних відносин із надання послуг зумовила появу в чинному ЦК України великої кількості правових норм, які регулюють ці відносини. Так, договори на на-

дання послуг можна розглядати як одну з найпоширеніших договірних форм регулювання підприємницьких відносин.

Учасникам цивільних правовідносин, у тому числі суб'єктам підприємництва, доводиться укладати різні за характером договори (купівлі-продажу, поставки, перевезення, лізингу, консигнації, банківського кредиту тощо), які регулюються як нормами ЦК, так й іншими актами цивільного законодавства. Фізичні та юридичні особи мають право укласти договір, який прямо передбачений законодавством, а також такий, що не регламентований актами цивільного законодавства, але не суперечить їм. На практиці широко застосовуються договори, прямо не зазначені у нормах нормативно-правових актів: на надання консалтингових, інформаційних та інших послуг, на виконання робіт, пов'язаних зі збором і аналізом інформації про можливого партнера тощо [21, с. 109].

Актуальність проведення наукового дослідження з тематики правового регулювання відносин із надання послуг не викликає сумнівів з огляду на те, що потреби сучасної ринкової економіки нагально вимагають максимально ефективного руху не лише таких об'єктів цивільних прав, як речі, грошові кошти чи результати інтелектуальної творчої діяльності, а й такого нематеріального блага, як послуга, тобто об'єкта цивільних прав, котре споживається у момент її надання та не має речового результату. Крім того, механізм правового регулювання надання окремих видів послуг не отримав комплексного належного науково-теоретичного аналізу у вітчизняній цивілістиці, і, безперечно, спричинює значний науковий і практичний інтерес та ставить відповідні завдання перед сучасною наукою цивільного права.

Усі договори з надання послуг можна умовно поділити на дві великі групи: поіме-

новані, тобто ті, які знайшли своє легальне закріплення у відповідних главах ЦК України та непоіменовані, нормативне закріплення яких у главах ЦК України відсутнє. У правовій доктрині не вироблено загальних теоретичних підходів до визначення поняття “послуга”. Із цієї точки зору доцільно розглянути зазначене поняття шляхом теоретичного аналізу змісту поняття “послуга”.

Сьогодні відносини з надання послуг врегульовані гл. 63 ЦК України: “Послуги. Загальні положення”. ЦК України вперше закріпив норми (ст. 901–907), які визначають загальні положення щодо договорів про надання послуг. У цивільному праві послуги розглянуто як окремий вид об’єктів цивільних прав нарівні з майном, яке включає в себе речі, гроші, цінні папери, у тому числі майнові права, результати робіт, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформацію, а також інші матеріальні та нематеріальні блага, закріплені у ст. 177 ЦК України.

II. Постановка завдання

Оскільки послуги зараховані до об’єктів цивільних прав, а визначення самого поняття “послуга” у цивільному законодавстві відсутнє, можна зробити припущення, що законодавець залишив вивчення та дослідження останнього науковцям і практикам. Також у науковій літературі залишається дискусійною низка питань, пов’язаних із послугою та правовим механізмом її надання, однозначних позицій щодо цього питання вчені не мають – цим додатково посилюється інтерес до дослідження цієї категорії.

III. Результати

Вказана проблематика знайшла відображення у працях таких відомих науковців, як М.І. Брагінський [3, с. 209], В.А. Васильєва [5, с. 104–126], В.В. Вітрянський [3, с. 209], О.В. Дзера [10], О.С. Іоффе [12], А.Ю. Кабалкін [13, с. 8], М.В. Кротов [17, с. 5], Н.С. Кузнєцова [10], В.В. Луць [19], Л.В. Саннікова [23, с. 81], М.М. Сибільов [24, с. 108–111], Е.Д. Шешенін [32, с. 40–47; 33, с. 154], наукові погляди яких схильні до того, що послуги необхідно досліджувати з двох позицій – економічної та юридичної. Слід визнати, що поняття “послуга” перебуває у площинах двох наук – економічної та юридичної, але при цьому не має чітко визначеного наукового економічного чи юридичного змісту. Разом із тим, зазначені вище провідні науковці є єдинодумцями у тому, що охарактеризувати правовий режим послуги як самостійного об’єкта цивільних прав та послуги як предмета низки договорів можна, продемонструвавши на прикладі розмежування зобов’язань з надання послуг та підрядних зобов’язань.

У великому тлумачному словнику сучасної української мови послуга визначається як дія, вчинок, що дає користь, допомогу

іншому [1]. На загальносоціальному рівні прийнято ототожнювати послуги з наданням будь-якого блага.

В економічному значенні поняттям послуги охоплюються всі відносини, що виникають щодо споживання результатів невиробничої праці і, із цієї точки зору, суть послуги як соціального блага виявляється в особливій формі еквівалентного обміну результатів праці, що кваліфікується як послуга і є відмінним від форми обміну товарів [30, с. 19–20]. В економічній теорії радянського періоду поняття послуг ґрунтувалось на визначенні К. Маркса, який тлумачив послугу як особливий різновид роботи, що надається не як річ, а як діяльність [20, с. 202]. При цьому були сформовані дві основні позиції щодо економічної сутності послуг: одні вчені розглядали послугу як безпосередню діяльність, тобто особливий різновид праці, інші під послугами розуміли результат роботи, корисний результат діяльності [14, с. 15].

Український учений В.А. Васильєва у своїй докторській дисертації проаналізувала сутність категорії “послуга” в економічному розумінні, порівнюючи її з речами та майном, і дійшла висновку, що діяльність розглядається як антипод речі. Учена мала на увазі, що це може бути не будь-яка діяльність, а лише та, яка не отримує уречевленого результату. Річ, як і послуга, є результатом діяльності людини зі створення благ, засобів задоволення своїх життєвих потреб. Саме в такій якості вони володіють спільною змістовною основою. Економічний зміст – споживча вартість як речей, так і послуг – полягає в можливості задоволення потреб людей. Таким чином, сутнісні характеристики речей і послуг із точки зору економічного змісту збігаються [5, с. 106].

На думку А.М. Савицької, позиція економістів, що враховує сутність послуги як форми людської праці та природу потреб людини, котрі зумовлюють цю форму, є також прийнятною при визначенні юридичного поняття послуги [22, с. 44–45].

Отже, проаналізувавши послуги як економічну категорію, можна зробити висновок, що послуга як результат праці наділена всіма властивостями товару. Структура зазначених суспільних відносин виглядає так: суб’єктами відносин є, з одного боку, особа, якій послуга надається, з іншого – особа, що надає послугу. Змістом суспільних відносин є діяльність людей – процес надання послуги, який називається “обслуговування”. Об’єктом відносин є продукт, щодо якого складаються суспільні відносини, або послуга як економічна форма праці, що споживається у процесі діяльності [25, с. 107]. Послуга володіє всіма властивостями товару, є предметом економічного обороту, і суспільні відносини з надання послуги мають майновий

характер. Учасники суспільних відносин, зацікавлені в отриманні послуги, перетворюють ці відносини у вартісно-майнові, погоджуючись на зустрічне надання.

Міжнародне приватне (економічне) право, як і цивільне право окремих країн, не формує поняття послуги, однак намагається компенсувати його відсутність закріпленням переліку (класифікатора) видів послуг. Так, у Генеральній угоді про торгівлю послугами (ГАТС) 1994 р., що чинна в системі Світової організації торгівлі (ВТО), хоч і не міститься визначення поняття послуги, однак для цілей Угоди використовується спеціальний класифікатор, котрий містить перелік 160 видів послуг, поєднаних у 12 розділів, зокрема: ділові (46 видів); зв'язку (25); будівництва й інжинірингу (5); дистрибуторські (5); загальноосвітні (5); з навколишнього середовища (4); фінансові, включаючи страхування (17); з охорони здоров'я та соціальні (4); організація дозвілля, культури та спорту (5); транспорт (33); інші послуги [7, с. 209].

ГАТС – це складний за структурою документ. Крім загальних положень (конвенцій, принципів і правил, які застосовують до всіх регулюючих засобів у сфері торгівлі), він складається із додатків, що стосуються специфічних секторів послуг, а також із розкладів конкретних зобов'язань (національних розкладів) кожної країни-члена. Зазначимо, що ГАТС є рамковою угодою, яка стала основою для регулювання торгівлі послугами. Коли ГАТС набула чинності у січні 1995 р., то ще не було значної лібералізації світового ринку послуг. ГАТС охоплює всі сфери міжнародної торгівлі послугами, за винятком послуг, які надає держава на комерційній основі та які не конкурують із приватним сектором (послуги поліції, митниці тощо). Послуги, які регулює ГАТС, складаються із 12 секторів і 49 підсекторів із багатьма підкатегоріями та видами діяльності. Список зі 160 видів послуг, які використовували під час переговорів, ґрунтувався на списку, складеному ООН під назвою “Класифікація основних продуктів (послуг)” [16, с. 140–141].

У Російській Федерації нормативне закріплення послуги визначається ДЗСТР 50646-94 “Послуги населенню. Терміни та визначення”, затверджене Постановою Держкомстату Росії від 21.02.1994 р. № 34, де зазначено, що послуга – результат безпосередньої взаємодії виконавця та споживача, а також власної діяльності виконавця із задоволення потреб споживача. Виходячи із наведеної дефініції, російський учений Л.В. Саннікова дійшла висновку, що послуга складається із двох складових: результату та процесу [23, с. 6].

Практичної однастайності серед науковців щодо розуміння послуги у доктрині ци-

вільного права немає. Наукові погляди вчених із зазначеної проблематики досить відрізняються, і питання щодо виокремлення послуги в окремий об'єкт цивільного права завжди було в центрі уваги вітчизняної цивілістики. Тож є певна необхідність дослідити позиції провідних учених–цивілістів для подальшого якісного аналізу послуги як об'єкта цивільних прав.

У сучасній юридичній літературі та наукових джерелах радянського часу науковцями вже окреслено методологічні підходи щодо дослідження послуги як об'єкта цивільних прав. Завдяки цьому стає можливим відрізнити послугу від інших об'єктів цивільних прав. У ході аналізу спеціальної юридичної літератури спостерігаються два шляхи дослідження послуг: виокремлення характерних ознак послуги у порівнянні її із майном, речами та іншими об'єктами цивільних прав, інший шлях – концептуальне порівняння зобов'язань з надання послуг та підрядні зобов'язання.

Український учений–цивіліст В.А. Васильєва є представником позиції вчених, які формують поняття “послуга” шляхом виокремлення характерних ознак, котрі відрізняють послугу від майна (речі). До характерних ознак послуг В.А. Васильєва зараховує:

- 1) перетворювальну, корисну роль діяльності, що має майнову цінність;
- 2) досягнення результату неможливо гарантувати;
- 3) невіддільність процесу надання послуги від послугонадавача, а корисного ефекту – від послугоотримувача;
- 4) безповоротність;
- 5) неповторність;
- 6) ексклюзивність;
- 7) протяжність у часі [5, с. 122].

За визначенням В.А. Васильєвої, послуга – це вид суспільного блага, за допомогою якого задовольняються потреби шляхом вчинення суб'єктом дій (здійснення діяльності), у корисних властивостях яких і полягає інтерес особи. Відносини стосовно надання послуг приводять до встановлення юридичних прав та обов'язків і, у зв'язку із цим, потрапляють у поле зору приватноправового результату. Тож можна говорити про зобов'язально-правові відносини, предметом яких є послуги. Коли ж учасниками таких правовідносин виступають спеціальні суб'єкти цивільного права (спеціальними В.А. Васильєва називає суб'єктів підприємства), ми маємо справу з комерційним зобов'язальним правовідношенням із надання послуги (комерційною послугою), шляхом надання якої задовольняється інтерес суб'єкта [6, с. 17].

Професор О.В. Дзера, підтримуючи позицію В.А. Васильєвої та погоджуючись із

переліком запропонованих нею ознак, лише додає до останніх ознаки послуги як об'єкта цивільних прав, а саме: нематеріальний характер та нероздільність послуги з особистістю послугонадавача [31, с. 612].

Досліджуючи послугу як об'єкт цивільних прав, М. Василечко виділяє такі властивості послуги, як мінливість якості та нездатність до зберігання [4, с. 218–220].

Російський учений, професор Є.О. Суханов до головних ознак послуги зараховує: 1) нематеріальний характер; 2) специфіку послуги, яка тісно пов'язана з особою послугонадавача [9, с. 82].

На думку В.І. Жукова і Б.І. Юровського, до ознак, притаманних кожній послугі, слід зарахувати: 1) невідчутність; 2) невіддільність від джерела; 3) мінливість якості; 4) незбережуваність; 5) довірчий (конфіденційний) характер самої діяльності щодо надання послуг [11, с. 20]. Поряд із названими ознаками, А.В. Тихомиров указує на її невловимість, високу міру невизначеності [28, с. 112; 29].

Домінуючою, на наш погляд, є позиція російського цивіліста Д.І. Степанова, яку він виклав у своїй монографії “Услуги как объект гражданских прав”. Автор визначає послугу як різновид об'єктів цивільних правовідносин, що виражається у вигляді певної правомірної операції, тобто у вигляді низки доцільних дій виконавця або у діяльності, котра є об'єктом зобов'язання, яка має нематеріальний ефект, нестійкий уречевлений результат або уречевлений результат, пов'язаний з іншими договірними відносинами, та характеризується властивостями здійсненості, невіддільності від джерела, моментальної споживаності, неформалізованості якості [27, с. 217].

Д.І. Степанов як характерні ознаки послуги визначає такі: по-перше, послуга являє собою різновид об'єктів цивільних правовідносин; по-друге, послуга являє собою активну поведінку зобов'язаної особи (послугонадавача чи виконавця). Саме тому, на думку Д.І. Степанова, послуга виявляється у вигляді операції. У випадку, коли такі дії (операції) будуть здійснюватись систематично, вони набувають характеру діяльності. Так, послуга може виявлятися у вигляді дії (операції) або діяльності. До третьої ознаки науковець зараховує дію (операцію) або діяльність з надання послуг, яка повинна бути пов'язана із досягненням певного результату (ефекту). Четверту ознаку автор визначає як відповідність вимозі здійсненості. Це означає, що послуга як об'єкт цивільних правовідносин має відповідати вимогам законодавства та моральним засадам суспільства. П'яту ознаку він характеризує шляхом невіддільності від свого джерела та моментальністю споживаності; до шостої зараховує властивість, притаманну всім по-

слугам, – встановлення критеріїв оцінювання якості надання послуги, оскільки в основі надання послуги лежить людський фактор, тобто людська поведінка. Крім зазначених вище, Д.І. Степанов указує також на ексклюзивність послуги, синхронність надання та одержання [26, с. 16], але при цьому автор не дає тлумачення цих ознак, що дає нам змогу трактувати їх як такі, котрі є не обов'язковими.

Цікавою є позиція української дослідниці І.В. Венедіктової, яка зазначає, що “послугам як таким притаманні такі загальні риси: 1) надаються, як правило, при безпосередньому прямому контактному спілкуванні; 2) мають нематеріальний характер; 3) невід'ємні від суб'єктів надання послуг; 4) неможливі для нагромадження та перерозподілу; 5) виконуються нерозривні дії з її виконання та споживання, що здійснюється одномоментно в одному акті; 6) через складний зміст характеризується непостійною якістю; 7) має тривалий характер; 8) характеризується чіткою адресованою спрямованістю” [8, с. 51–52]. Не вдаючись до аналізу висловлених думок І.В. Венедіктової стосовно загальних рис послуги, можна лише констатувати, що певний інтерес становить риса неможливості нагромадження та перерозподілу послуг, оскільки у доктрині цивільного права на таку рису досі не було звернено уваги. Здається, що нагромадження та перерозподіл можливі лише для уречевленого результату, тобто об'єкта матеріального світу, послуга – нематеріальний об'єкт. Останнє твердження стало хрестоматійним і знайшло своє відображення у більшості сучасних підручників із цивільного права [9; 10; 15; 23; 31].

Російський учений Л.В. Саннікова характерними ознаками називає такі: неосяжність, непостійну якість надання, недовговічність (незбереження), тісний зв'язок виробництва та споживання [23, с. 8]. Але, на нашу думку, викладеного переліку ознак, на підставі яких можна було б сформулювати визначення поняття “послуга”, недостатньо. Ураховуючи ознаки, запропоновані Л.В. Санніковою, не можливо розкрити послугу як особливе правове явище.

На нашу думку, ключовим моментом, що може охарактеризувати послугу, є корисний результат, якого очікує послугоотримувач від послугонадавача, що може виражатися у майновому характері, оскільки більшість послуг є економічним підґрунтям. Крім того, не враховано той факт, що існує невіддільність процесу надання послуги від послугонадавача та послугоотримувача для досягнення корисного результату. Тільки завдяки тісній співпраці (послугоотримувач – послугонадавач) можна досягти корисного результату від наданої послуги, особливо це є

актуальним при наданні послуг у підприємницькій сфері.

IV. Висновки

Таким чином, розглянувши точки зору вітчизняних та зарубіжних цивілістів, можна стверджувати, що всім послугам притаманна своєрідна природа і спільні характерні ознаки. Для усіх послуг характерним є те, що вони:

1) мають нематеріальний характер, а їх результат не набуває уречевленого вигляду;

2) тісно пов'язані з особою виконавця та процесом вчинення ним певних дій (здійснення певної діяльності);

3) не збігаються із самими діями (здійсненням діяльності) виконавця, а існують як окреме явище – певне нематеріальне благо;

4) корисний ефект від наданої послуги.

Список використаної літератури

- Портал української мови та культури [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.slovnyk.net/.
- Боднар Т.В. Договірні зобов'язання в цивільному праві: заг. положення: навч. посіб. / Тетяна Валеріївна Боднар. – К.: Юстініан, 2007. – 280 с.
- Брагинский М.И. Договорное право. Книга третья: Договоры о выполнении работ и оказании услуг / Михаил Исакович Брагинский, Василий Васильевич Витрянский. – М.: Статут, 2007. – 1112 с.
- Василечко М. Послуга як об'єкт цивільних прав / М. Василечко // Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні: матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції (28–29 квітня 2005 р.). – Острог, 2005. – С. 218–220.
- Васильсва В.А. Проблеми цивільно-правового регулювання відносин з надання посередницьких послуг: дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.03 / Валентина Антонівна Васильсва. – Івано-Франківськ, 2006. – 409 с.
- Васильсва В.А. Цивільно-правове регулювання діяльності з надання посередницьких послуг: монографія / Валентина Антонівна Васильсва. – Івано-Франківськ: ВДВ ЦІП Прикарпатського Національного ун-ту імені Василя Стефаника. – 356 с.
- Вельяминов Г.М. Международное экономическое право и процесс (Академический курс) / Георгий Михайлович Вельяминов. – М.: Волтерс Клувер, 2004. – 732 с.
- Венедіктова І.В. Щодо перспектив детермінації послуг / Ірина Валентинівна Венедіктова // Проблеми цивільного права та процесу: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченій пам'яті професора О.А. Пушкіна (23 травня 2009 р.). – Х.: Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2009. – С. 51–52.
- Гражданское право: учебник: в 4 т. / В.В. Витрянский и др.; отв. ред. Е.А. Суханов. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Волтерс Клувер, 2008. – Т. 4: Обязательственное право. – 800 с.
- Договірне право України. Загальна частина: навч. посіб. / Н.С. Кузнецова та ін.; за ред. О.В. Дзери. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 891 с.
- Жуков В.И. Юридическая природа “услуги” / В.И. Жуков, Б.И. Юровский // Экспресс-анализ. – 1999. – № 15. – С. 20–29.
- Иоффе О.С. Советское гражданское право: курс лекций: в 3 ч. / Олимпиад Соломонович Иоффе. – Л.: Изд-во Ленинградского ун-та, 1958. – Ч. 1. – 511 с.
- Кабалкин А.Ю. Глава X. Возмездное оказание услуг / Александр Юрьевич Кабалкин // Гражданское право: учебник: ч. 2 / под общ. ред. А.Г. Калпина. – М.: Юристъ, 2000. – С. 240–244.
- Касьянов Г.Д. Экономическая природа услуг и их потребление при социализме: автореф. дис. ... канд. экон. наук / Г.Д. Касьянов. – К., 1975. – 19 с.
- Київцев О.В. Договірне право України: навч. посіб. / Олена Валеріївна Київцев. – К.: КНЕУ, 2008. – 456 с.
- Коваль Г.І. Механізм ринку регулювання послуг: міжнародний та український аспекти / Г.І. Коваль // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2008. – № 6. – С. 140–141.
- Кротов М.В. Обязательство по оказанию услуг в советском гражданском праве: учеб. пособ. / Михаил Валентинович Кротов. – Л., 1990. – 107 с.
- Луць В.В. Система договорів за проектом нового цивільного кодексу України / Володимир Васильович Луць // Вісник Академії правових наук України. – 1997. – № 1. – С. 76–87.
- Луць В.В. Сучасна кодифікація договірного права в Україні: здобутки і проблеми / Володимир Васильович Луць // Вісник Академії правових наук України. – 2003. – № 2 (33), 3 (34). – С. 430–438.
- Маркс К. Соч.: в 39 т. / К. Маркс, Ф. Энгельс. – 2-е изд. – Т. 23. – 542 с.
- Розробка механізму правового регулювання договірних відносин у підприємницькій діяльності / за ред. академіка АПРН України В.В. Луця. – К.: НДІ приватного права і підприємництва АПРН України, 2009. – 452 с.
- Савицкая А.Н. Возмещение ущерба, причиненного ненадлежащим врачеванием / А.Н. Савицкая. – Л.: Вища школа, 1982. – 234 с.
- Санникова Л.В. Услуги в гражданском праве России / Лариса Васильевна Сан-

- никова. – М. : Волтерс Клувер, 2006. – 81 с.
24. Сибільов М.М. Загальні положення регулювання відносин у сфері надання послуг за проектом нового цивільного кодексу / М.М. Сибільов // Вісник АПрН України. – Харків, 1996. – № 7. – С. 108–111.
25. Солодков М.В. Теоретические проблемы услуг в непроизводственной сфере при социализме / М.В. Солодков, Т.Д. Полякова, Л.Н. Овсянников. – М., 1972. – 456 с.
26. Степанов Д. Услуги как объект гражданских прав / Д. Степанов // Российская юстиция. – 2000. – № 2. – С. 16–24.
27. Степанов Д.И. Услуги как объект гражданских прав : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Д.И. Степанов. – М., 2004. – 299 с.
28. Тихомиров А.В. Медицинское право : практ. пособ. / А.В. Тихомиров. – М. : Статут, 1998. – 324 с.
29. Трохимова О.А. Методи забезпечення ефективності консалтингової діяльності на підприємствах промисловості : дис. ... канд. екон. наук : 08.07.01 / О.А. Трохимова ; Національний аерокосмічний ун-т ім. М.Є. Жуковського “Харківський авіаційний ін-т”. – Х., 2002. – С. 43.
30. Услуги: вопросы теории и методологии: учебная помощь / подгот. В.А. Яковлев. – Краснодар : Изд. Кубанского гос. ун-та, 1973. – 56 с.
31. Цивільне право України. Особлива частина : підручник / за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової, Р.А. Майданника. – 3-тє вид., перероб. і допов. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 886 с.
32. Шешенин Е.Д. О нормативном регулировании отношений по оказанию услуг / Е.Д. Шешенин // Актуальные проблемы гражданского права : сб. науч. трудов. – Свердловск, 1986. – С. 92–99.
33. Шешенин Е.Д. Предмет обязательства по оказанию услуг : сб. науч. трудов Свердлов. ун-та / Е.Д. Шешенин. – Свердловск, 1964. – Вып. 3. – С. 154–157.

Стаття надійшла до редакції 04.03.2013.

Шаркова А.Ю. Научно-теоретические подходы к установлению признаков услуги как объекта гражданских прав

Статья посвящена исследованию правовой природы понятия “услуга”. Правовая регламентация услуги в действующем законодательстве отсутствует, что негативно влияет на правовой механизм ее предоставления. Проанализировано существующие в правовой науке взгляды относительно установления признаков услуги. Установлено, что услуга рассматривается в двух плоскостях – экономической и правовой.

Ключевые слова: услуга, предоставление услуг, о вещественный результат.

Sharkova A. Research and theoretical approaches to the establishment of service attributes as the object of civil rights

To research the legal nature of the concept of “service.” Legal regulation of services in the current legislation is absent, which adversely affects the legal mechanism for providing it. Author analyzed in detail in the existing legal science perspective on the installation of signs services. Found that the service is considered in two dimensions – economic and legal.

Key words: service, services, materialized result.